

**Qoraqalpog'iston shimoliy tumanlarida araxis (*Araxis hypogaea* L.)
yetishtirish va sug'orish texnologiyasi**

Atabayev Izzat Bazarbay o'g'li

Magistr, O'simlikshunoslik (ekinlar guruhi bo'yicha)

Qoraqalpog'iston qishloq xo'jaligi va agrotexnologiyalar institut

O'zbekiston Nukus

Annotatsiya: Yeryong'oq o'simligi moyli o'simlik bo'lib, u moy va oziq-ovqat sanoatida ahamiyali hisoblanadi. Yeryong'oq o'simligi bugungi kunda oziq-ovqat sanoatda ekporti yildan yilga ortiq bormoqda, bu xalqning oziq-ovqatga bolgan talabni qondirish maqsadida yeryong'oq o'simligining ahamiyat katta ekanligini krsatadi. O'zbekistonda yeryong'oqni yetishtirish, dunyo mamlakatlarida bo'lgani kabi, asosan ichki bozorga qaratilgandir [5]. O'zbekistonda 2017 yilgacha 5,5-6,0 ming gektar, 2020 yilga kelib 19 ming gektardan ortiq maydonlarda yeryong'oq asosan takroiyl ekin sifatida ekib kelinmoqda. Takroriy ekin sifatida yetishtirilganda o'rtacha 15-20 s/ga, asosiy ekin sifatida ilg'or innovatsion texnologiyalar qo'llanilganda 30-35 s/gava undan ham yuqori hosil olinmoqda.

Kalit so'zlar: yetishtirish, qator oralig'i, suvorish, g'yeryong'oq, kultivatsiya, moy, oziq-ovqat,

Yer yong'oq (*Arachis hypogaeae* L.) qimmatli moy va oziq-ovqat o'simlikdir. Uning tarkibida 45-66% qurimaydigan va istemol qilinadigan moy boladi, u yoqari sifatli konservalar, kandolat mahsulotlari, va margarin tayyorlash uchun ishlatiladi. Uning tarkibida 23-38% oqsillar va vitamin mavjud. Yaqin kelajakda yeryong'oq ekin maydonlarini kengaytirish, bir gektar maydondan olinadigan hosil miqdorini oshirish hisobiga qandolatchilik sanoatini respublikada rivojlantirish va mahsulotlarni xorijiy mamlakatlarga eksportgayo'naltirish borasida ishlar davom ettirilmoqda. Yeryong'oqning vatani -Janubiy Amerika (Braziliya). 16-asrda Janubiy Amerikadan Osiyoga, so'ng Yevropaga tarqalgan. Xitoy va Amerika Qo'shma Shtatlarining ulushiga to'g'ri kelib, aynan shu mamlakatlarda yetishtirilgan mahsulotning 60-80% qayta ishlanadi. Dunyo bo'yicha eng yuqori hosildorlik Xitoy (2,5-3,0 t/ga) va Amerika Qo'shma Shtatlarida (3,0-4,0t/ga) qayd etilgan. O'zbekiston yeryong'oq yetishtirish bo'yicha dunyoda 51-o'rinni, hosildorlik bo'yicha esa 1-o'rinni egallagan, Respublikamizda bu ko'rsatkich o'rtacha takroriy ekin sifatida parvarishlanganda 1,5-1,8 t/ga ni, asosiy ekin sifatida ilg'or fermer xo'jaliklarida yetishtirilganda 3,5-4,0 t/ga ni

tashkil qiladi. O'zbekistonda yeryong'oqni yetishtirish, dunyo mamlakatlarida bo'lgani kabi, asosan ichki bozorga qaratilgandir [5]. O'zbekistonda 2017 yilgacha 5,5-6,0 ming gektar, 2020 yilga kelib 19 ming gektardan ortiq maydonlarda yeryong'oq asosan takroiye kin sifatida ekib kelinmoqda. Takroriy ekin sifatida yetishtirilganda o'rtacha 15-20 s/ga, asosiy ekin sifatida ilg'or innovatsion texnologiyalar qo'llanilganda 30-35 s/ga va undan ham yuqori hosil olinmoqda. Yeryong'oq-*Fabaceae* dukkardoshlar oilasiga, *Arachis hypogaea* L. avlodi va turiga mansub bir yillik moyli o'simlik [2].

Yeryong'oq (*Arachis hypogaea* L.) *Fabaceae* oilasiga mansub bo'lib, bu oila o'z navbatida 70 dan ortiq turlarni o'z ichiga oladi. Shundan faqat bitta turi *Arachis hypogaea* L. madaniylashtirilgan bo'lib, xalq xo'jaligida keng foydalaniladi. Madaniy yeryong'oqning ikkita (*Hypogaea* va *Fastigiata* kenja turlari bo'lib, ular o'z navbatida *Hypogaea* (*hypogaea hirsuta*), *fastigiata* (*fastigiata*, *vulgaris*, *peruviana*, *aequatoriana*) botanik nav guruhlari bo'linadi. Yeryong'oq issiqsevar, namsevar, yorug'sevar va qisqa kun o'simligi [6]. Yeryong'oqning ildizi o'q ildiz, tuproqqa chuqur kirib boradi, azot to'plovchi tugunaklar hosil qiladi.

Yon tarafdin chiqqan ildizlar asosiy ildizga vertikal holatda joylashgan. Ildizlar 90-120 sm chuqurlikkacha o'sib boradi. O'rtacha yosh ildiz og'irligi tuproq usti qismida shakllangan nihol og'irligining 14 foizini tashkil etadi. Asosiy va yon ildizlar ustida kurtak shaklidagi tugunlar, ya'ni atmosferadagi biologik azotni o'zlashtiruvchi *Rizobium* bakteriyalari joylashgan kurtaklar shakllangan bo'ladi [8].

Yer tanlash. Yeryong'oq uchun sug'oriladigan, qumloq, yengil mexanik tarkibli, o'tloqi, bo'z, qora va kashtan tuproqli, ko'p yillik begona o'tlarning (qamish, g'ummay, ajriq, salamalik) urug'lari kam bo'lgan, oxirgi 4-5-yilda yeryong'oq yetishtirilmagan, sug'orish imkoniyati yaxshi bo'lgan maydonlar tanlanadi. Quyosh nuri 6-8 soat tik tushish imkoniyati bo'lgan yosh bog'larning orasiga ham ekib yuqori hosil yetishtirish mumkin. Yeryong'oq uchun eng yaxshi o'tmishdosh ekin kuzgi g'alla, kartoshka bo'lib, sabzavot va poliz ekinlaridan keyin ham ekish mumkin. Sholi va yer yong'oqdan keyin ekish tavsiya etilmaydi. O'tmishdosh. Yeryong'oq donli (bug'doy, arpa, makkajo'xori), kartoshka, ildizmevalilar, sabzavotlardan keyin ekiladi. Yeryong'oq dala ekinlari uchun yaxshi o'tmishdosh bo'lib hisoblanadi. Urug'likni tanlash va ekishga tayyorlash. Urug'lik ekilguniga qadar quruq va salqin joyda saqlanishi zarur. Urug'lik yong'oqlarni ehtiyotlik bilan qo'lda chaqib tayyorlash tavsiya etiladi. Biroq yeryong'oq urug'ligini qo'lda chaqib tayyorlash mashaqqatli ish bo'lib, katta maydonlarga ekishda maxsus chaqish aparatlaridan foydalanish tavsiya etiladi. Mexanizm yordamida urug'lar qobi Yer osti suvi yuza (0,3-1,0 m) joylashgan, og'ir mexanik tarkibli, toshloq, suv

ko'llaydigan dalalarga ekish tavsiya etilmaydi. Yerni ekishga tayyorlash. Yerni ekishga tayyorlash ishlari o'tmishdosh o'simliklarni qoldiqlarini tozalashdan boshlanadi. Yig'ib olingan begona o't qoldiqlarini daladan olib chiqib tashlash talab etiladi. Kuzgi shudgordan oldin gektariga fosforli va kaliyli o'g'itlarning yillik me'yorining 70-100 foizi beriladi va yer 30-35 sm chuqurlikda shudgor qilinadi.

Xulosa. Araxis o'simligi moyli o'simligi va oziq-ovqat sanoatida ahamiyati katta, Qoraqalpog'istonda bu o'simlikning mevasini eksporti yilda-yilga ortib bormoqda. O'simlikning iqtisodiy samaradorligini oshirish, kasalliklarga chidamlilik mexanizmlarini ishlab chiqish, xorijiy ertapishar navlarni respublikamiz iqlimiga moslashtirish va keng maydonlar ekishga tadbiiq qilish ahamiyatli hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar.

1. Atabayeva X.N., Umarov Z. va boshqa. O'simlikshunoslik, -Toshkent: -Mehnat, 2000,270 b.
2. Atabaeva X.N., Xudayqulov J.B. Yeryong'oq. Monografiya. -Navro'z nashriyoti. 8,85 b.t., Toshkent, 2019. – 140 b
3. Xudayqulov J.B. Yeryong'oq navlarining tezpisharlik ko'rsatkichlari // O'zbekiston qishloq xo'jaligining «AGRO ILM» ilmiy ilovasi. – Toshkent, 2016. Maxsus son. – b. 26-27. (06.00.00., №1)
4. O'zbekiston Respublikasi hududida ekish uchun tavsiya etilgan qishloq xo'jalik ekinlari Davlat reestriga 2007-2017 yillarda kiritilgan navlar va duragaylarning tavsifi. Toshkent 2017. 377 b.
5. A.Xoliqov – O'simshilik Tashkent – 2018 241-242 b